

technic University, pp. 156–159. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/5446/zbirnik-vseukrainska-npk-ntsa-igsn-2022-kopiya.pdf> (in Ukrainian).

18. Turchyn, Ya., Ivasechko, O., Tsebenko, O., Sukhorolska, I., Roslon, D. (2022). Prospects for the development of the EU initiative «Eastern Partnership» in the conditions of geopolitical challenges. Monograph. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House. 224 p. (in Ukrainian).

19. Sheiko, Yu. (2021). Belarus suspends membership in the «Eastern Partnership»: what are the consequences? *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/bilorus-pry-zupyniaie-chlenstvo-u-skhidnomu-partnerstvi-yaki-naslidky/a-58097889> (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 07.04.2023 р.

УДК 327.56

Наталія Чухрай,

аспірантка кафедри парламентаризму,

ННІ публічного управління та державної служби,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

n_ovdienko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-6630-1282

DOI 10.29038/2524-2679-2023-02-77-91

СПЕЦИФІКА МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті з'ясовано еволюцію та сучасний зміст поняття «міжнародний конфлікт». Визначено його види, особливості, які впливають на потенційні способи врегулювання. Зауважено щодо того факту, що мирні методи врегулювання міжнародних конфліктів, започатковані ще звичаєвим правом, знаходять широке втілення в сучасному міжнародному праві. У сучасному міжнародному праві передбачено такі механізми залагоджування конфліктів, як міжнародні переговори, надання добрих послуг, посередництво.

Однак, усвідомлюючи всі деструктивні наслідки збройного розв'язання конфліктів, багато держав сучасного світу вдаються саме до такого способу вирішення різноманітних претензій. Збройні міжнародні конфлікти, своєю чергою, теж підлягають правовому регулюванню. Миротворчі процеси під час збройних конфліктів є дуже складними, багатовимірними та

часто малоефективними. До миротворчих заходів відносять роззброєння, демобілізацію й реінтеграцію учасників конфлікту; переговори про припинення вогню; підписання мирних угод; багатосторонні миротворчі та стабілізаційні операції. Міжнародне право виділяє також такі форми припинення воєнних дій, як перемир'я й капітуляція, які також передбачають підписання мирних договорів.

Звернуто увагу на те, що більшість правових норм, що регулюють збройні конфлікти, містяться в міжнародних договорах: Женевських конвенціях, Гаазьких конвенціях, низці договорів, підписаних під егідою ООН тощо. Ними визначено категорії учасників і неучасників збройних конфліктів, військові та цивільні об'єкти, заборонені методи й засоби ведення війни, дозволені та заборонені види озброєння, визначаються воєнні злочини тощо. Однак держави, що обирають шлях війни, часто нехтують нормами міжнародного права, тому найчастіше ці норми застосовуються *post factum*, лише для притягнення до відповідальності держави-агресора чи окремих воєнних злочинців. Тому зроблено висновок, що на сьогодні залишаються без відповіді питання забезпечення світової безпеки, недопущення або припинення війни. Такий висновок підтверджують події в Україні.

Ключові слова: міжнародні відносини, міжнародний конфлікт, збройний міжнародний конфлікт, міжнародне право, правові механізми вирішення міжнародних конфліктів.

Natalia Chukhrai,

Taras Shevchenko Kyiv National University,

ORCID ID: 0000-0002-6630-1282

SPECIFICITY OF INTERNATIONAL CONFLICTS IN THE CONTEXT OF THEIR LEGAL REGULATION

The article explains the evolution and modern meaning of the concept of «international conflict», and defines its types, features, and potential ways of settlement. Attention is drawn to the fact that the peaceful methods of settling international conflicts, initiated by customary law, are widely implemented in modern international law. Modern international law foresees such conflict resolution mechanisms as international negotiations, provision of good services, and mediation. However, being aware of all the destructive consequences of armed conflict resolution, many states of the modern world resort to this very method of solving various kinds of claims. Armed international conflicts, in turn, are also subject to legal regulation. Peacemaking processes in armed conflicts are very complex,

multidimensional, and often ineffective. Peacekeeping measures include disarmament, demobilization, and reintegration of conflict participants; ceasefire negotiations; signing peace agreements; multilateral peacekeeping and stabilization operations. International law also distinguishes such forms of cessation of hostilities as armistice and capitulation, which also provide for the signing of peace treaties.

Attention is drawn to the fact that most of the legal norms governing armed conflicts are contained in international treaties: the Geneva Conventions, the Hague Conventions, a number of treaties signed under the auspices of the UN, etc. They define the categories of participants and non-participants in armed conflicts, military and civilian objects, prohibited methods and means of waging war, permitted and prohibited types of weapons, war crimes, etc. However, states that choose the path of war often disregard the norms of international law, so these norms are often applied post factum, only to bring to justice the aggressor state or individual war criminals. Therefore, it is concluded that the question of ensuring world security, preventing or ending war remains unanswered today. This conclusion is confirmed by events in Ukraine.

Key words: international relations, international conflict, armed international conflict, international law, legal mechanisms for solving international conflicts.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Явище конфлікту, у тому числі конфлікту між державами, відоме здавна. Перші війни не передбачали територіальних претензій. Сторони були зацікавлені в рабах і матеріальних цінностях, але поступове зростання військових можливостей та брак ресурсів спровокували правителів і до територіальних зазіхань. Таким чином відбувалося збільшення держав, яке стало запорукою їх подальшого розвитку.

Першим міждержавним конфліктом можна вважати єгипетсько-хетське протистояння XIII ст. до н. е. Його результатом стало укладення першого відомого історії мирного договору.

Практичні проблеми суспільного життя, як відомо, завжди знаходили своє відображення в теорії. Вивченням причин міжнародних конфліктів займалося чимало мислителів стародавнього світу. Так, Геракліт намагався пов'язати свої роздуми про війни й соціальні конфлікти з системою поглядів на природу Всесвіту. Він вважав, що у світі все народжується через ворожнечу та суперечності, що єдиний закон космосу – це війна. Йому приписують слова: «Війна – батько всього і цар усього, одним вона визначила бути богами, а іншим – людьми, одних вона зробила рабами, а

інших – вільними» [1]. Арістотель відзначав: «Всяка незгода тягне за собою очевидні чвари. Найбільше, можливо, суперечать одна одній порядність і порочність, потім злидні і багатство, потім решта більш-менш значних причин» [1]. Платон засуджував війну й вважав за найбільше зло.

Китайський мислитель і полководець Сунь-Цзи у трактаті «Мистецтво війни» одним із перших спробував розкрити зв'язок війни та політики, обґрунтував роль інформаційно-психологічного впливу. «Війна є шлях існування та загибелі держави», – писав він [2].

Критерії «справедливої» війни розроблено римським філософом Цицероном, погляди якого вплинули пізніше на багатьох дослідників права і його значення для міжнародного конфлікту. Справедливим він вважав лише захист своїх територій.

Специфічні зміни у вивченні міжнародних конфліктів відбулись у період Середньовіччя. Теорія конфліктів того часу розвивалась у рамках теології, яка поділяла світ на «божественний», де панує воля Божа, та земний, де триває боротьба добра й зла. Цим протистоянням філософи того часу пояснювали безупинні війни Середньовіччя.

У працях мислителів Відродження та Нового часу також приділено багато уваги питанням війни й миру. Н. Макіавеллі сформулював такі стратегічні «поради»: «застосовувати хитрість там, де можна обійтися без використання сили», «уникати сильних союзників» чи «надавати перевагу страху перед любов'ю, якщо не можна досягнути вияву обох одночасно», які залишаються актуальними й нині. Свої погляди він виклав у відомій праці «Правитель» [2].

Англійській філософ Т. Гоббс у праці «Левіафан» описав природний стан як джерело постійних конфліктів. «Природа зробила людей рівними... Однакові можливості породжують однакові сподівання щодо одних і тих самих речей... Ніщо не може захистити від наслідків цієї усвідомленої несумісності краще, ніж війна...». «Війна всіх проти всіх» – це природний стан речей [2]. Ідея державного суверенітету як фундаментального принципу світової політики, обґрунтована Т. Гоббсом, стала ключовою для міжнародних відносин.

Цікавим є пояснення міжнародного конфлікту німецького філософа І. Канта. У роботі «Трактат про вічний мир» учений робить висновок, що причиною війн є існування суперечностей між державами в результаті постійного прагнення перевершити одна одну в кількості збройних сил. На його думку, конфлікти в міжнародній сфері можна подолати через поширення республіканського ладу й створенням союзу держав, які виступають проти війни [2].

Англійській учений Т. Мальтус висунув гіпотезу про наявність постійного джерела суспільних конфліктів, яким він вважає брак продуктів харчування, оскільки їх кількість збільшується значно повільніше, ніж відбувається приріст населення. Учений спрогнозував для людства постійну виснажливу боротьбу за їжу, де війни виступають регулятором чисельності населення [2].

Німецький історик К. Клаузевіц у трактаті «Про війну» сформулював тезу про залежність війни від політичних обставин: «Війна є не чим іншим, як продовженням державної політики іншими засобами» [2]. Він вважає, що війна завжди зумовлюється лише політичними мотивами. Основною її метою є подолання опору противника та нав'язування йому власного бачення світу.

Отже, міжнародні конфлікти завжди були предметом осмислення філософів (а після становлення багатоманітних суспільних наук – і предметом їх дослідження), однак і сьогодні немає єдиної теорії, єдиного бачення сутності, причин, способів урегулювання цього найдеструктивнішого за наслідками різновиду протистояння.

Аналіз останніх досліджень. Класичним став доробок зарубіжних конфліктологів: Л. Козера, К. Боулдінга, Й. Гальтунга, Дж. Догерті, А. Рапопорта, Р. Дарендорфа, К. Райта, М. Калдор, М. Кревельда. Серед вітчизняних науковців привернули увагу роботи О. Волощук, Д. Кубицької, М. Капітоненка, К. Ковальова, О. Мілославської, Г. Перепилиці, Є. Стрельцова, В. Мандрагелі, М. Примуша, Д. Шеренговського та ін.

Потрібно звернути увагу на те, що міжнародні конфлікти є предметом прикладних досліджень багатьох міжнародних організацій, міжурядових органів, міжнародних інститутів, цілями яких є сприяння безпеці, миру, стабільності й контроль над роззброєнням. Із-поміж них можна назвати такі, як Організація об'єднаних націй, Рада Безпеки ООН, Конференція з роззброєння, Міжнародне агентство з атомної енергії, Організація Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань, Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (ФАТФ), Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї і матеріалів масового ураження, Міжнародний кримінальний суд, Організація із заборони хімічної зброї, Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру, Копенгагенський інститут досліджень проблем миру. Указані організації долучаються до врегулювання багатьох міжнародних конфліктів.

Мета статті – з'ясувати специфіку міжнародних конфліктів, окреслити можливі шляхи їх урегулювання, зокрема правові.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині перед людством постала низка глобальних проблем, розв'язати які без консолідації зусиль неможливо. Рівень взаємозалежності держав у сучасному світі настільки великий, що жодна з них не може реалізовувати свій курс без урахування інтересів інших. Тому й використання сили в міжнародній політиці та суперництві держав є дуже небезпечним, адже загрожує всьому світовому співтовариству. Однак саме такі сценарії розгортання конфліктів досить часто використовуються в міжнародних відносинах.

Міжнародні відносини – це сфера зіткнення національних інтересів. Закономірно, що вони мають потужний конфліктний потенціал. Із погляду ступеня напруженості міжнародних відносин визначають їх стани – стабільності, суперництва, ворожнечі, довіри, співробітництва, війни та ін.

Практика міжнародних відносин свідчить, що в основу суперечностей між державами вкрай рідко покладено якийсь один чинник, зазвичай вони поєднуються. Предметна сфера конфліктів – території, ресурси, прагнення посісти домінуюче становище в регіоні, несумісність економічних, політичних інтересів, негативні етнічні стереотипи й очікування, релігійна нетерпимість, зіткнення культурних цінностей. Тому, попри усвідомлення більшістю міжнародних акторів згубності загострення суперечностей, міжнародні відносини залишаються сферою непередбачуваності, агресії, латентних та відкритих конфліктів.

Міжнародний конфлікт – це конфлікт, який виникає за участі двох чи декількох міжнародних суб'єктів і має міжнародно-політичні наслідки; об'єкт конфлікту при цьому виходить за межі юрисдикції будь-якого з його учасників [4, с. 107]. Суб'єктами міжнародного конфлікту можуть бути держави, міждержавні об'єднання, міжнародні організації та суспільно-політичні сили всередині держави або на міжнародній арені.

Можна визначити міжнародний конфлікт також як зіткнення двох або більше сторін міжнародних відносин у процесі реалізації несумісних цілей та інтересів. Можна було б стверджувати, що міжнародний конфлікт має на меті реалізацію національного інтересу, проте історія знає чимало прикладів розв'язання воєн, які слугували реалізації хворобливих амбіцій диктаторів і не мали нічого спільного з національним інтересом.

Існує чимало спроб типологізації міжнародних конфліктів, оскільки це допомагає знайти в них спільне й відмінне та, отже, підібрати адекватні

інструменти врегулювання. Наприклад, розрізняють такі види міжнародних конфліктів, як:

- міжнародна криза;
- конфлікти малої інтенсивності;
- тероризм;
- громадянська війна й революція, що набувають міжнародного характеру;
- війна;
- світова війна [3].

Міжнародна криза – це конфліктна ситуація, у якій перетинаються принципові цілі чинних суб'єктів міжнародної політики, однак суперечність не переростає в збройний конфлікт. Тобто криза – це такий вид відносин між сторонами, за якого жодна не бажає війни або насильства, але обидві вважають свої цілі недостатньо вагомими, щоб розв'язувати війну.

Конфлікти малої інтенсивності – дрібні сутички на кордонах, що супроводжується незначним насильством. Їх небезпека полягає в тому, що такий конфлікт може перетворитися в повномасштабний, а за сучасних військових технологій навіть конфлікт малої інтенсивності може призвести до великих руйнувань.

Тероризм – це форма злочину проти суспільної безпеки, що полягає в насильстві, політичному екстремізмі, застосуванні найжорстокіших методів насилля, уключаючи фізичне знищення людей, для досягнення певних цілей. Міжнародний тероризм передбачає такі дії в ставленні до іншої держави.

Громадянська війна – військова боротьба за владу між громадянами одного суспільства чи країни. Набуває міжнародного характеру, коли одну зі сторін починає підтримувати інша держава або держави. Проте можливості міжнародного співтовариства втручатися в процеси, що відбуваються всередині країни, обмежені правом держав на невтручання й суверенітет. Виходячи з принципу суверенітету, держава має право на власний розсуд вирішувати всі внутрішні конфлікти.

Війна – комплекс заходів, спрямованих на захоплення чужих природних, енергетичних і людських ресурсів. Є найвищим ступенем загострення відносин між країнами, з'ясуванням стосунків за допомогою армії та зброї.

Англійський дослідник Л. Оппенгейм писав, що війна є зіткнення між двома або більшою кількістю держав, здійснюване за допомогою застосування їхніх збройних сил, у цілях подолання один одного й примусу переможеного прийняти умови миру, бажані переможцю [5].

Світова війна – глобальне протиборство коаліцій держав із застосуванням засобів збройного насильства, що охоплює велику частину країн світу.

Інший варіант класифікації міжнародних конфліктів пропонують Ф. Брайар та М.-Р. Джалілі. Вони розрізняють конфлікти за природою, мотивацією учасників й масштабами.

За природою виокремлюють класичні міждержавні конфлікти, міждержавні конфлікти з тенденцією до інтеграції, національно-визвольні війни.

Відповідно до мотивів розрізняють територіальні та не територіальні конфлікти (культурні, релігійні тощо).

Залежно від масштабів, конфлікти розподіляються на генералізовані, у яких бере участь велика кількість держав, які можуть перерости у світові конфлікти, а також регіональні, субрегіональні та обмежені (за кількістю держав) [6].

Бажаним способом урегулювання міжнародних суперечностей передусім є їх розв'язання правовими засобами. Правові засоби врегулювання міжнародних суперечностей мають комплексний характер, включають низку взаємопов'язаних процесуальних дій, покликаних сформулювати якісне та неупереджене рішення. Обов'язок сторін – визнати ухвалене міжнародним органом рішення й виконати його.

У сучасному міжнародному праві передбачено також такі механізми залагоджування конфліктів, як міжнародні переговори, надання добрих послуг, посередництво.

Найпоширенішим засобом урегулювання міжнародних спорів є переговори. Це спосіб розв'язання проблем, що виникають у відносинах між суб'єктами міжнародного права під час безпосереднього контакту уповноважених осіб відповідних зацікавлених сторін.

Тобто переговори передбачають налагодження контактів між конфліктними сторонами за участі офіційних представників.

Переговори, спрямовані на врегулювання спору, часто відбуваються на послідовних ієрархічних рівнях. У міждержавних відносинах вони розпочинаються на рівні дипломатичних представників, далі, якщо не досягнуто успіху, продовжуються на рівні міністрів закордонних справ і згодом на рівні глав держав чи урядів.

Різновидом переговорів є консультації. Вони, зазвичай, використовуються тоді, коли потрібно поновити переговори у зв'язку з новими обставинами. Консультації можуть бути підготовчим етапом переговорів. У випадку, коли переговори не дали результату, конфліктуючі

сторони для остаточного вирішення спору можуть звернутися до третьої сторони.

Добрі послуги – це один із засобів мирного розв'язання міжнародних спорів. Особливістю цього засобу є залучення третьої сторони, яка не бере безпосередню участь у процесі вирішення спору. Уперше цей термін закріплено в Гаазьких конвенціях про вирішення міжнародних спорів 1899 та 1907 рр. У цих документах зазначено, що добрі послуги надають треті держави, які не є стороною спору й надають такі послуги або з власної ініціативи, або на прохання сторони спору. При цьому надання добрих послуг або відмова від них не може розцінюватися як ворожий вчинок.

Окрім держав, добрі послуги можуть надавати міжнародні організації, посадові особи міжнародних організацій або держав, приватні особи (зазвичай відомі громадські діячі).

Основна мета такого засобу розв'язання спорів полягає в сприянні й мотивації сторін до діалогу. Проявом цього засобу врегулювання конфлікту може бути, наприклад, надання конфліктуючим сторонам матеріальних можливостей для діалогу. Однак держава, що надає добрі послуги, не повинна ні брати участь у самих переговорах, ні впливати на їх перебіг. Якщо держава, що надає добрі послуги, бере участь у самих переговорах або ж намагається вплинути на їх перебіг, то добрі послуги переходять в інший засіб мирного розв'язання міжнародних спорів – посередництво.

Посередник бере активну участь у переговорному процесі, допомагаючи державам досягти мирного врегулювання. Посередник вносить пропозиції щодо примирення сторін, іноді модерує переговори. Посередництво можливе лише за згоди обох сторін спору.

На жаль, мирне врегулювання міжнародних конфліктів є не надто поширеною практикою.

Потрібно звернути увагу, що з розвитком міжнародного права відбулися певні зміни у термінологічному апараті науки. Термін «війна» поступово почав поступатися за частотою використання терміна «збройний конфлікт». Міжнародна організація Червоного Хреста дає таке визначення збройного конфлікту – це збройне протистояння, що відбувається між державами, або тривале збройне протистояння між урядовою владою й організованими збройними угрупованнями, або ж лише між організованими збройними угрупованнями [7].

Міжнародне гуманітарне право (МГП) визнає дві категорії збройних конфліктів. Класифікаційною ознакою тут слугує державний кордон: війна між двома або більшою кількістю держав вважається міжнародним збройним конфліктом, а збройні зіткнення, що відбуваються в межах

території однієї держави, – не міжнародними (внутрішніми) збройними конфліктами (звичайно їх називають громадянськими війнами).

Міжнародний збройний конфлікт – це збройна боротьба між двома або декількома сторонами, що володіють міжнародною правосуб'єктністю: а) суверенними державами; б) національно-визвольним рухом і метрополією; в) визнаною повсталюю або воюючою стороною й відповідною державою.

Є думка науковців, що термін «збройний конфлікт» потрібно розуміти в значенні Стокгольмського міжнародного інституту досліджень миру (SIPRI) саме як використання озброєнь і бойової техніки між збройними силами двох або більше урядів, або одного уряду й мінімум однієї організованої озброєної групи, у результаті чого протягом одного календарного року щонайменше 1000 осіб утрачають свої життя, а причиною конфлікту є діяльністю уряду та/або територіальні претензії [8].

Говорячи про збройні конфлікти потрібно розуміти, що в реальному житті збройні конфлікти не завжди вкладаються в категорії міжнародного або внутрішнього, тому обговорюваними серед науковців також є:

а) інтернаціоналізовані конфлікти, які починаються як внутрішні, а після втручання третьої держави набувають міжнародного характеру;

б) «асиметричні» конфлікти, у яких також беруть участь недержавні утворення (у секторі Газа, в Афганістані тощо);

в) опосередковані конфлікти, коли одна держава здійснює загальний контроль за діями організованих збройних груп на території іншої держави [5].

Деякі дослідники виділяють також змішані збройні конфлікти.

Потрібно зауважити, що кожен із збройних конфліктів має свої специфічні ознаки, які відрізняють його від інших, це, наприклад, може бути територія проведення відповідних дій, суб'єктний склад учасників конфлікту, наявність чи відсутність третіх сторін у конфлікті, ресурсне забезпечення, рівень інтенсивності та тривалість такого конфлікту, принциповість позицій, готовність або неготовність до компромісу тощо.

Усі ці ознаки впливають на варіанти врегулювання конкретного конфлікту.

Миротворчі процеси в збройних конфліктах є дуже складними, багатовимірними та часто малоефективними. До миротворчих заходів відносять такі: роззброєння, демобілізація та реінтеграція колишніх учасників конфлікту; переговори про припинення вогню; підписання мирних угод; багатосторонні миротворчі й стабілізаційні операції;

домовленості про розподіл влади. Багато сучасних мирних процесів дуже затяжні.

У статті 33 Статуту ООН зазначено, що Сторони, які беруть участь у будь-якій суперечці, продовження якої могло б загрожувати підтримці міжнародного миру та безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити суперечку шляхом обстеження, переговорів, примирення, посередництва, міжнародного арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів чи угод або іншими мирними засобами на свій вибір [9].

Міжнародне право виділяє також такі форми припинення воєнних дій, як перемир'я (тимчасове припинення воєнних дій на умовах, погоджених сторонами конфлікту) та капітуляція (припинення воєнних дій на умовах, визначених переможцем). Проте ні перемир'я, ні капітуляція, зазвичай, не означають повного припинення війни. Для цього потрібне видання акта (одно- чи двостороннього) про припинення війни або укладання міжнародного договору.

Правове регулювання, яке застосовується в разі збройних конфліктів та війн являє собою сукупність правових принципів і норм, що регулюють відносини між воюючими та нейтральними державами. За допомогою правового регулювання збройних конфліктів і війн здійснюється вплив на воюючі держави, а також на всі категорії учасників збройних конфліктів, характеризуються види цих явищ і дається їм правова оцінка.

До кінця ХІХ ст. основну роль у регламентації збройних конфліктів відігравали міжнародні звичаї – «закони і звичаї війни». Міжнародні звичаї й зараз є важливим джерелом міжнародного права.

Проте більшість норм права збройних конфліктів містять міжнародні договори, серед яких – Женевська конвенція 1864 р. «Про поліпшення долі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни»; Петербурзька декларація про скасування застосування вибухових і запалювальних куль 1868 р.; Гаазька декларація про заборону застосовувати кулі, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, 1899 р.; Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1899 р.; Конвенція про положення ворожих торговельних суден на початку воєнних дій 1907 р.; Конвенція про бомбардування морськими силами під час війни 1907 р.; Конвенція про деякі обмеження використання права захоплення у морській війні 1907 р.; Правила про дії підводних човнів щодо торговельних суден у воєнний час 1936 р.; Женевські конвенції про захист жертв війни від 12.08.1949 р.; Гаазька конвенція про захист культурних цінностей 1954 р.; Конвенція про заборону або обмеження використання конкретних видів звичайної зброї, яка може вважатися такою, що завдає надмірних

ушкоджень чи має невивіркову дію, 1980 р., та чотири протоколи до неї (щодо осколків, мін, мініпасток, запалювальної й лазерної зброї та ін.); Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва й передачі протипіхотних мін і про їх знищення 1997 р. Конвенція про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення; Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення й застосування хімічної зброї та про її знищення; Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р. тощо. У 2017 р. прийнято Конвенцію про заборону ядерної зброї, проте майже всі ядерні держави заявили, що вони не ставатимуть її учасниками. Це свідчить про те, що наразі рано говорити про появу норми, яка забороняла би ядерну зброю [10].

Зазначені вище міжнародні договори є лише невеликою часткою від загальної кількості таких договорів, адже з розвитком міжнародного права обсяг норм права у сфері міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів стає все ширшим.

Із-поміж вищеназваних та інших договорів у цій сфері можна виокремити певні групи:

1. «Право Женеви» – захист осіб, котрі не беруть чи припинили брати участь у збройних конфліктах. Попри широке використання назви в однині («Женевська конвенція»), насправді йдеться про чотири взаємопов'язані міжнародні договори від 12 серпня 1949 р. Це:

– Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях (I Женевська конвенція);

– Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих й осіб, котрі потерпіли в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі (II Женевська конвенція);

– Конвенція про поводження з військовополоненими (III Женевська конвенція);

– Конвенція про захист цивільного населення під час війни (IV Женевська конвенція).

2. «Право Гааги». Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907 рр. – міжнародні угоди, прийняті на міжнародних конференціях у м. Гаага (Нідерланди). Перша з них (6 (18) травня – 17 (29) липня 1899 р.) прийняла три конвенції: про мирне вирішення міжнародних зіткнень; закони й звичаї сухопутної війни; застосування у війні на морі положень Женевської конвенції 1864 р. про поранених і хворих, а також три декларації щодо обмеження засобів ведення воєнних дій. Основою для розробки

документів стали матеріали Брюссельської конференції 1874 р. Друга конференція, яка відбулася 2 (15) червня – 5 (18) жовтня 1907 р., прийняла 13 конвенцій: про мирне вирішення міжнародних конфліктів; обмеження випадків застосування сили для стягнення за договірними борговими зобов'язаннями; відкриття воєнних дій; закони й звичаї сухопутної війни; права та обов'язки нейтральних держав й осіб у сухопутній війні; статус ворожих торговельних суден під час відкриття воєнних дій; переобладнання торговельних суден у судна військові; установку автоматичних контактних підводних мін; бомбардування морськими силами під час війни; застосування у війні на морі положень Женевської конвенції 1864 р. про поранених і хворих; деякі обмеження при користуванні правом захоплення у війні на морі; установлення міжнародного призового суду (не була реалізована); права й обов'язки нейтральних держав у війні на морі. Ці конвенції стали важливим кроком у формуванні кодексу поведінки воюючих сторін [11].

3. «Право Нью-Йорка» (розвивалося під патронатом ООН) регулює передусім: а) дотримання прав людини під час збройних конфліктів; б) покарання воєнних злочинців; в) використання ядерної зброї [5].

Ці групи договорів закріпились у міжнародно-правовій практиці й постійно використовуються міжнародними судами та установами. Характерною ознакою розвитку МГП у кінці ХХ ст. є створення судових механізмів для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів, зокрема й воєнних, історичними попередниками яких були повоєнні Нюрнберзький і Токійський трибунали. У 1993 р. та 1994 рр., відповідно, резолюціями Ради Безпеки ООН як її субсидіарні органи створено Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії й Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди, що нині припинили свою діяльність, оскільки були трибуналами *ad hoc* – для конкретних ситуацій. У 1998 р. у Римі прийнято Статут Міжнародного кримінального суду, який набув чинності 1 липня 2002 р. – із цього моменту почала свою діяльність постійна універсальна й незалежна від ООН міжнародна організація – Міжнародний кримінальний суд [11].

Міжнародні договори та інші акти міжнародного права покликані регулювати міжнародні суперечки між державами, проте потрібно визнати, що часто їх украй важко застосувати на практиці. У міжнародних відносинах не існує наддержавних механізмів примусу. Держави, що обирають шлях війни, часто нехтують нормами міжнародного права, тому найчастіше ці норми застосовуються *post factum*, лише для притягнення до відповідальності держави-агресора чи окремих воєнних злочинців.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збройні конфлікти коштують людству вкрай дорого в усіх сенсах. Перед Світовим Співтовариством стоїть завдання знайти способи уникнення збройного розв'язання суперечностей. Такими тривалий період вважалися переговори, посередництво, судові розгляди тощо. Але не всі суб'єкти конфліктів готові укласти угоди та виконувати домовленості. Наявні способи врегулювання міжнародних конфліктів, таким чином, є не завжди ефективними. Країна-агресор сьогодні може весь світ шантажувати погрозами застосування ядерної зброї й залишатися, по суті, безкарною. Тому на сьогодні залишається без відповіді питання забезпечення світової безпеки, недопущення війни або її припинення на ранніх етапах. І це питання не в останню чергу актуалізувала війна в Україні. Отже, залишається широке «поле» для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яремчук, С. С. (2008). Основи конфліктології: конспект лекцій. URL: http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Konsp_Yaremchuk.pdf.
2. Бернадський, Б. В. (2012). Міжнародні конфлікти: курс лекцій. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/mignar_konfl.pdf
3. Мілославська, О. М., Бернадський, Б. В. (2021). Сутність і природа міжнародного конфлікту та політичний компроміс: історичний погляд. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/8_2021/74.pdf
4. Яхно, Т. П. Куревіна, І. О. (2012). Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2012. 168 с.
5. Щербаков, В. В. (2020). Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів та їх прояви на території України. *Право.ua*, № 3, 2020. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/199-_SHHerbakov.pdf
6. Шеренговський, Д. В. Поняття та сутність міжнародного конфлікту в науці про міжнародні відносини. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1527/Sherengov.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
7. The Law of Armed Conflict: Basic Knowledge. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/law1_final.pdf
8. Кузьмін, Е. Е. (2014). Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*, 2014. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6531/Poniattia-zbroinoho-konfliktu.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
9. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного суду від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
10. Сенаторова, О. В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

11. Біленчук, П. Д. Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907 / П. Д. Біленчук, В. М. Кочетков, В. Б. Міщенко. *Енциклопедія сучасної України*: у 30 т, т. 6. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=27901

REFERENCE

1. Yaremchuk, S. S. (2008). *Osnovy konfliktologii: Konspekt leksii*. URL: http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Konsp_Yaremchuk.pdf.
2. Bernadskyi, B. V. (2012). *Mizhnarodni konflikty: kurs leksii*. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/mignar_konfl.pdf
3. Miloslavska, O. M., Bernadsky, B. V. (2021). *Sutnist i pryroda mizhnarodnoho konfliktu ta politychnyi kompromis: istorychnyi pohliad*. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/74.pdf
4. Yakhno, T. P., Kurevina, I. O. (2012). *Konfliktologhiia ta teoriia perehovoriv: navch. posib*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 168 p.
5. Shcherbakov, V. V. (2020). *Mizhnarodno-pravove rehuliuвання zbroinykh konfliktiv ta yikh proiavy na terytorii Ukrainy*. *Pravo.ua*. № 3. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/199-_SHHerbakov.pdf
6. Sherenhovskiyi, D. V. *Poniattia ta sutnist mizhnarodnoho konfliktu v nautsi pro mizhnarodni vidnosyny*. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1527/Sherengov.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
7. *The Law of Armed Conflict: Basic Knowledge*. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/law1_final.pdf
8. Kuzmin, E. E. (2014). *Poniattia zbroinoho konfliktu: pervisni rozdumy*. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Iurysprudentsiia*. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6531/Poniattia-zbroinoho-konfliktu.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
9. *Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii i Statut Mizhnarodnoho sudu vid 26 chervnia 1945 r.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
10. Senatorova, O. V. (2021). *Prava liudyny i zbroini konflikty/ Navchalnyi posibnyk*. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf
11. Bilenchuk, P. D., Kochetkov, V. M., Mishchenko, V. B. *Haazki konventsii pro zakony ta zvychai viiny 1899 i 1907/ Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. U 30 t. T. 6. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=27901

Матеріал надійшов до редакції 08.05.2023 р.